

ХРОНИКА СТВАРАЊА

Тачно али несхваћљиво

„Јован Рајић, историчар, песник и црквени великодостојник. Поводом 275-годишњице рођења и 200-годишњице смрти“.

САНУ огранак у Новом Саду, Епархија бачка, Платонеум и Архив Војводине, Нови Сад 2002.

У кратком временском размаку, од свега седам година, личност и дело архимандрита Јована Рајића (1726–1801) била је повод за одржавање два научна скупа. Први је одржан 1994. године са циљем да обележи два века од штампања Рајићеве четворотомне Историје, 1794. и 1795. године, а други, како је већ у наслову истакнуто, поводом 275-годишњице рођења и 200-годишњице смрти. Ова личност је захвална за изучавање, јер о себи оставља доста података, кроз своја бројна дела и обимну преписку. Стога је и библиографија о њему већ закорачила у девету стотину обрађених јединица. Писање о Рајићу почиње још за његовог живота и траје непрекидно већ преко два века. Тематски је доспело на ниво „писања о писању“. Тешко се ту може додати нешто ново, али се при читању радова и Зборника јавља низ повода за размисљање.

Рајићево најпознатије дело среће се под насловом „Историја разних словенских народа посебице Хрвата, Бугара и Срба“. Умесно је питање који би од поменутих народа, сем Срба, у сличним приликама, за себе предвидео последње место. Књига има 612 пренумераната из Новог Сада, Пеште, Сегедина, Осијека, Темишвара, Ирига, Стоног Београда, Трста, Вршца, Вуковара, Руме и других вароши. Било је то време када је број писмених од прилике био мањи него данашњи број неписмених. Па, ипак, доживело је ово дело и своје друго издање у Будиму 1823. године. Може ли да прође незапажено да је зборник пред нама штампан у 500 примерака. Мало је вероватно да ће нека књига стићи у поједине од поменутих градова, где је пре више од два века доспела Рајићева „Историја“. Ово Рајићево дело довршено је 1768. године и четврт века стајало је у рукопису, где

би без залагања митрополита Стефана Стратимировића, некада Рајићевог ђака, највероватније и остало. Митрополит је рукопис добио у руке 15. априла 1793. године, а већ следећег дана, уз пропратна писма шаље га на штампање, уз истицање успеха, да га по сопственом изразу „истргне“ из пишчевих руку. Атмосфера око издавања ове књиге код пословично несложних Срба делује невероватно. Најављена као „за цели славно-сербски род полезна историја“ била је већ у току израде предмет посебне пажње и митрополита и штампара који схвата да „нужнијег и жељно ишчекиванијег подухвата од штампања Рајићеве историје за Србина издавача није било.“ Изгледало је да је судбина српског народа везана за појаву ове књиге. Прикупљање претплате третира се као посебан догађај, тако да се може сачинити читава хроника о току штампања. Када би се превело на језик данашњих могућности, праћен је из часа у час. Као резултат заједничког труда мотивисаног поштовањем и према писцу и његовом спису настаје „култна књига“ српске историографије.

Ходом кроз страдалну повесницу Срба, испуњену погибијама, готово, редовна праћеним глађу и кугом, само по себи се намеће питање како је тај народ опстао: „Велија примјена и гибелъ зделасја в родје сербском“.

Рајић брани свој народ од оптужби мађарских историчара да су Срби сурови и нечовечни према непријатељу. По њему, то се чини из одмазде: „равноју мјероју возмјерили им“. Двострука мерила када су Срби у питању нису појава само наших дана.

За Србе се каже да су народ сеоба, то је благ израз у односу на оно што се иза тога крије – бежањем од претње потпуног уништења и тражења спаса у далеком и непознатом. Рајићево доба је изразито у знаку сеоба. О оној из времена патријарха Арсенија Чарнојевића могао је слушати од учесника. Као дечак био је очевидац бежања под Арсенијем Четвртим. Већ у то време сумирано је искуство да за Србе настаје посебан период када им је на челу Цркве поглавар са тим именом. Затим као младић Рајић је могао да види следеће трагање Срба за „срећом“ одласком у родом и вером блиску Русију где ће се брзо изгубити.

По основном образовању Рајић је био богослов, док историк постаје стицајем околности. Так се „својим богатим открићем српске прошлости, ипак, најсвесрдније одужио народу подељеном туђим границама...“ Насупрот фама о опседнутости Срба својом прошлошћу, изненађује сазнање да је “Рајић написао прву међу историјама Срба чији број још увек није двоцифрен“. Тешко се одредити између

ове чињенице и тврдње да „јачег средства од историје у борби за национални опстанак, Срби нису имали, нити имају. Зато је бесмислен сваки позив који им се благонаклоно или претећи упућује да се окану историје и окрену будућности“. Бројна су сведочанства „латентног историзма“ код Срба. Није случајно да архимандрит Ковиља 1741. године мајстору пореклом из солунске околине саопштава да „начиним по подобију цркве Манасије јакоже из внутр и извње...“ Треба ли истицати да је, с обзиром на време, утисак ових речи далеко јачи од казивања биографа највећег српског задужбинара краља Милутина при градњи краљеве гробне цркве манастира Бањске „старо здање те цркве би разорено и ново од основа подигавши и сврши на слику свете Богородице Студеничке, заповешћу господина превисокога краља Стефана Уроша“.

И тада су Срби осећали где их вребају опасности и који су путеви отуђења од свог народа најбржи. Поводом наметнуте реформе календара они реагују „что су неколико светаца српских и оставили между праздницима, али нису хтели у календару именовати да су србски, то је чисто јасно, да би наша деца мало по мало знала и да не би веровала да смо ми имали от свога рода и племена свјате и богоугодне људе кадгод“. Против Срба се и тада смишљено

радило само не у име мондијализма. Тада је сметао нечијим плановима и српски патријарх кога су прозвали антихристом и ђавољим сином.

У личном животу Рајић је прилично несрећан. Може се замислити са колико тешкоћа се, при школовању, морао сустрести син општинског говедара. Сам је говорио како је „без икакве помоћи из завичаја гладан и у голотињи као странац 14 година провео“. Затим долази гашење породице, а потом и слаба прилагодивост, приликама у непосредној околини, као и стални сукоби са црквеним врхом, готово, увек на своју штету. Необично је толико несналажење у односима са људима за човека који се кроз живот од раног детињства морао пробијати сам. Овакво стање можда има и повољног одјека на плану стварања. Настале су хиљаде страница рукописа од чега је само део објављен. Књиге доживљавају и по пет издања. Ушао је у изреку: „Учен као Рајић“. Само такав човек могао је „за стотине у српској писмености непознатих назива наћи адекватне облике који су се одржали до данас“. Већ тада је запазио како „српски писатељи все от Немани начинајут“. Није се могло рачунати само на успех. Свој катихизис саставио је за 17 дана, а затим га видео штампаног у 10.000 примерака. Са Монашким правилима пролази друкчије. Она су

„вцелом сосједании всјех настојатељеј фрушкогорских манастиреј представљена и пријата и потврђена, а потом отверђена и уничтожена и дело и труд остало пусто...“

Читалац књигу не пушта из руку без неколико дилема. Оне постоје независно од Зборника. Тичу се у српског народа и Рајићеве личности. Како ускладити српски историзам, који се не може довести у питање и који није само однос расположења и склоности, већ услов опстанка и однос према писању своје историје, која им је толико потребна. То довољно говори о њима, јер тамо где не могу да се послуже преводом, бележе хроничне

недостатке. Ту је и недоумица како неприлагодиви Рајић, убрзо по доласку у Карловце, увиђа да је Србима потребнији као историк него теолог. Следи и питање његове равнодушности да ли ће књига бити штампана или не. Не може се при том заобићи ко је заслужнији за појаву Историје, Рајић или митрополит Стратимировић. И на крају, оно што је највредније – практични значај Рајићеве *Историје*. Из ње су „ницале и смеле мисли о ослобођењу и уједињењу свих Срба... Ја сам се с радошћу сретао са Рајићевим мислима у прогласима и писмима које је учена околина Карађорђева објављивала и слала у његово име“.

Живорад Јанковић